

УДК: 94(475) "19-20"

М 37

Ірина МАЦЕВКО

ТРАКТУВАННЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН КРАКІВСЬКИМИ СЛОВ'ЯНОФІЛАМИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розглянуто ставлення Слов'янського клубу до проблеми українсько-польського порозуміння в Галичині на початку ХХ ст. Показано спроби краківських слов'янофілів налагодити культурні і наукові контакти з українськими громадськими колами. Простежено еволюцію поглядів членів Клубу в українському питанні – від визнання національних вимог українського руху до повного заперечення будь-яких поступок українцям Галичини з боку поляків.

Ключові слова: Слов'янський клуб, краківські слов'янофіли, Галичина, польсько-українське примирення.

Однією з найважливіших і найболочіших сторінок українсько-польських взаємин є період кінця ХІХ – початку ХХ ст. У цей час міжетнічна ситуація в Галичині набула гостроконфліктного характеру, стану неоголошеної війни, в яку були втягнуті всі суспільно-політичні сили двох слов'янських народів – українського і польського. Як польська, так і українська сторони пропонували свої шляхи вирішення конфронтації. Не залишився осторонь цієї дискусії і Слов'янський клуб у Кракові, який, з огляду на культурницький і науковий характер своєї діяльності, розробив власну програму українсько-польського порозуміння на культурному ґрунті.

У польській історіографії найбільш дослідженою ділянкою є ідеологія краківських слов'янофілів та практична діяльність клубу [6, 8]. Опосередковано торкається трактування українського питання польськими слов'янофілами Е.Славенська, розглядаючи культурницьку

діяльність клубу [16]. Широко висвітлене польськими істориками ставлення голови Слов'янського клубу М. Здзеховського до проблеми українсько-польських відносин [12, 15, 17]. В українській історіографії немає спеціальних досліджень, присвячених цій темі. Увага істориків зосереджена здебільшого на висвітленні позицій польських політичних партій щодо українського питання в Галичині на початку ХХ ст.

Мета цієї розвідки – висвітлити ставлення Слов'янського клубу до українського питання, показати еволюцію поглядів краківських слов'янофілів на проблему українсько-польського порозуміння та з'ясувати причину відмови польських політиків сприяти налагодженню культурницької співпраці між двома слов'янськими народами Галичини.

Слов'янський клуб у Кракові був створений у грудні 1901 р. з ініціативи М. Соколовського та М. Здзеховського (останній був головою організації від 1901 до 1912 р.). Клуб мав елітарний характер. Навколо нього зосереджувалося вузьке коло науковців, тісно пов'язаних з вивченням слов'янської проблематики [II, 6]. До Слов'янського клубу входили викладачі Ягеллонського університету: Я. Лось, М. Соколовський, відомий соціолог Л. Гумплович та мовознавець Я. Бодуен де Куртене, публіцисти і критики Є. Мочинський, К. Скоровський, Л. Страшевич. Усього нараховувалося 45 членів [III, 208]. З січня 1905 р. Слов'янський клуб видавав місячник "Свят Слов'янські" за редакцією Ф. Конечного. У ньому друкувалися статті, присвячені історії, культурі, релігії слов'янських народів, а також міжслов'янським конфліктам.

Слов'янський клуб поставив перед собою низку завдань: відродити польське слов'янофільство, популяризувати слов'янську ідею серед польської громадськості та розвивати польське слов'янознавство [9, 1–2].

Слов'янський клуб був спадкоємцем традицій польського слов'янофільства першої половини ХІХ ст. Він перейняв ідеологію своїх попередників, пристосувавши її до політичних умов початку ХХ ст. Як і польські слов'янофіли у ХІХ ст., так і краківські на початку ХХ ст. приписували полякам місію об'єднання слов'янських народів та значно перебільшували значення слов'янської ідеї в житті польського народу.

Програма Слов'янського клубу відповідала суспільно-політичним реаліям життя слов'янства у новому столітті. В ній підтримувалися

національні прагнення слов'янських народів. Це положення програми було сформульоване у гаслі "Слов'янофілство без поступок", що передбачало вироблення такої слов'янської політики, яка б не вимагала жодних національних та релігійних поступок одного слов'янського народу на користь іншого. Слов'янська ідея мала сприяти забезпеченню національних прав бездержавних слов'янських народів. На перше місце в програмі ставилося питання зв'язку слов'янської ідеї з польськими національними інтересами, її значення для подальшої долі польського народу, поділеного між трьома імперіями [11].

Головне місце в програмі практичної діяльності краківських слов'янофілів відводилося проблемі слов'янського зближення на культурному ґрунті. Роботу в цьому напрямі вони розглядали як фундамент для політичного врегулювання міжслов'янських конфліктів і суперечностей. Цю модель налагодження міжслов'янських взаємин краківські слов'янофіли спробували застосувати на галицькому ґрунті, де українсько-польські відносини все більше загострювалися.

З перших днів існування Клуб приділяв значну увагу налагодженню українсько-польських контактів. Доказом їх ширих намірів щодо українства стало запрошення відомого письменника та літературознавця Б. Лепкого виступити на відкритті Клубу у 1901 р. Він прочитав лекцію на тему новітньої української літератури. У такий спосіб, залучаючи українських діячів до роботи Клубу, краківські слов'янофіли намагалися показати, що "найближчою нам в Слов'янщині є Червона Русь разом з Україною, і ... її передусім ми хочемо ближче пізнати" [9, 3]. У налагодженні культурних стосунків між двома слов'янськими народами – польським та українським – краківські слов'янофіли бачили шлях до вирішення національних суперечностей.

Слов'янський клуб запрошував до співпраці й діалогу українських суспільно-політичних діячів і науковців. Ф. Конечний пропонував їм надіслати статті у "Свят Слов'янські" для дискусії з польською стороною і взаємного пошуку згоди. Він підкреслював, що більшість часописів, які видаються у слов'янських краях, трактують українців з великодержавницьких російських позицій, як частину російського народу. Тому "Свят Слов'янські" ставив перед собою завдання розповісти слов'янським народам про українців як окремий народ зі своєю мовою, культурою і традиціями. Найкраще, на думку редактора,

це могли зробити лише самі українці, яким він люб'язно надавав можливість друкуватися на шпальтах слов'янофільського часопису [1, 3]. Ф.Конечний мав намір відкрити окрему українознавчу рубрику в журналі. Він звернувся до професора Львівського університету К.Студинського з проханням запропонувати теми з української історії, літератури, культури, а також залучити до написання статей з україністики молодих українських науковців [1, 1 – 2, 13 – 14]. Серед членів Клубу українською історичною тематикою займалися Ф. Равіта-Гавронський та Л. Василевський. Слов'янський клуб стежив за діяльністю Наукового товариства ім.Т.Шевченка, рецензуючи його видання. Суспільно-політичне і культурне життя українців висвітлювалося у рубриці “Хроніка”. Часопис подавав короткий огляд галицької і наддніпрянської української преси. Слов'янський клуб організував урочистості з нагоди ювілеїв видатних українських діячів. Зокрема, Клуб відзначав 100-річчя з дня народження М. Шашкевича, ювілей композитора М. Лисенка [9, 3] тощо. Упродовж 1901 – 1905 рр. на запрошення краківських слов'янофілів у засіданнях клубу з доповідями брали участь О. Барвінський, О. Колесса, К. Студинський, Б. Лепкий, С. Твердохліб.

Варто відзначити, що великий вплив на формування позицій Клубу щодо українського питання мав відомий польський науковець і суспільно-політичний діяч, голова Клубу М.Здзеховський. Він неодноразово висловлювався з приводу міжетнічного конфлікту в Галичині. Лідер краківських слов'янофілів розглядав цю проблему в контексті слов'янського питання. Загострення взаємин двох слов'янських народів, що населяли Галичину, свідчило не на користь слов'янської ідеї, яка на початку ХХ ст. набирала нового звучання і ваги серед ліберальних суспільно-політичних сил слов'янських народів. М.Здзеховський виступав за українсько-польське примирення в краї, відстоюючи думку, що українці як окремий народ мають право на задоволення своїх національних вимог [15, 68; 12, 73]. Під впливом поглядів М.Здзеховського Слов'янський клуб сформував і оприлюднив на шпальтах “Святу Слов'янського” свою позицію щодо вирішення українсько-польського конфлікту: урегулювання стосунків з українцями в Східній Галичині на засадах угоди, яка б забезпечувала полякам збереження “польського стану посідання”, а українцям – урівняння в

національних і політичних правах [16, 207]. У вступній статті на початку третього року видання часопису Ф. Конечний підтвердив позиції Клубу в українській проблемі, зазначаючи, що поляки мають піти на поступки українцям в питаннях визнання їх мови як урядової, відкриття українського університету та низки нових середніх шкіл [13, 7 – 8].

Краківські слов'янофіли уважно стежили за політичним життям галицьких українців. Серед членів Клубу точилися дискусії з приводу того, яку політичну силу їм треба підтримати. Ф. Конечний, А. Соколовський, М. Здзеховський та ін. схилилися до тих політиків, які домагалися визнання національної самобутності українців. Проте у цих слов'янофілів викликали деякі застереження надто радикальні методи боротьби українського національного табору за свої права. Більшість членів Клубу стояла на консервативних позиціях, виявляючи симпатії до москвофілів, які, на їх думку, “поводять себе дружньо і прагнуть до згоди з поляками” [18, 45 – 46]. З українських політичних середовищ особливо тісні контакти Клуб нав'язав з Католицьким русько-народним союзом, який очолював О. Барвінський. Ця політична сила клерикального спрямування пропагувала ідею угоди українців з поляками та підтримувала стосунки з польськими поміркованими партіями. О. Барвінський був частим гостем Клубу. Він співпрацював із “Святом Слов'янським”, листувався з М. Здзеховським та Ф. Конечним. О. Барвінський не заперечував слов'янської ідеї. Будучи депутатом австрійського парламенту, він неодноразово виступав за рівні права слов'янських народів у складі Австро-Угорської імперії.

На відміну від О. Барвінського, інші українські суспільно-політичні сили і громадські діячі не відгукнулися на пропозицію співпраці з краківськими слов'янофілами. І це було очевидним. Більшість членів Клубу за своїми політичними вподобаннями були прихильниками польських консерваторів – краківських “станьчиків”, які виступали проти будь-яких політичних поступок українцям у Галичині. Ця обставина виключала можливість співпраці українського національного табору з поляками. Окрім цього, українські політичні сили національного спрямування заперечували слов'янську ідею, вважали її міфом, вигадкою певних політичних кіл, зокрема чеських і російських, які намагалися використати слов'янський рух для задоволення власних інтересів [16, 207].

Каменем спотикання між українськими політиками національного спрямування і краківськими слов'янофілами стало питання адміністративного поділу Галичини. Слов'янський клуб, як і всі польські політичні й громадські організації, виступив категорично проти цієї політичної вимоги українців. Основним аргументом було твердження, що поляки в краї є співгосподарями, а не чужинцями. Українські націонал-демократи піддали нищівній критиці таку "слов'янську політику" Клубу, трактуючи її як політику інтересів "історичної Польщі" [2, 473]. Іван Франко, оцінюючи діяльність "Святу Слов'янського" зазначав, що "редакція нічогісінького не знає про українсько-руські відносини, погляди, програми і надії, і значить від себе не вміє сказати нічого такого, що могло б причинитися не то до розв'язання польсько-русинського питання, або бодай до його раціонального формулювання" [3, 152]. Усі заяви Клубу щодо щирих намірів спричинитися до вирішення міжетнічного конфлікту і піти на поступки українській стороні трактувалися українськими національними силами як "гарні пусті фрази" [2, 474].

Конфронтація українських політичних кіл і краківських слов'янофілів на політичному ґрунті шкодила практичній діяльності Клубу. Зокрема, коли краківський слов'янофіл К.Володкевич спробував організувати Фонд підтримки молодих українських науковців, радниками якого мали стати О.Барвінський та Б.Лепкий, українські націонал-демократи виступили з різкою критикою таких заходів угодовських польських та українських сил. Націонал-демократична преса назвала О.Барвінського та Б.Лепкого "польськими шляхтичами". З критикою на шпальтах газети "Діло" виступив М.Грушевський. Він вважав, що таким фондом мають керувати українські патріоти, а не угодовці. Різко висловився з приводу задуму Клубу І.Франко [10, 406]. Ідея К.Володкевича так і залишилася нереалізованою.

У висліді такого розгортання діалогу з українською стороною Слов'янський клуб робить невтішний висновок щодо власних можливостей. У грудневому номері "Святу Слов'янського" за 1907 р. Ф.Конечний писав: "Шість років ми намагалися дійти згоди. Тепер ми змушені, не змінюючи засад, змінити тактику для того, щоб не марнувати сил і часу на безрезультатні спроби віднайти довіру русинів. Треба чекати до тих пір, поки народиться той русин, з яким можна

буде домовитися” [10, 407]. Слов’янський клуб доходить висновку, що український національний рух ще надто слабкий, знаходиться на “примітивній стадії” і тому не готовий йти на компроміс з польською стороною [4, 115].

З 1908 р. ставлення Клубу до українського національного руху різко змінюється. Причиною стало загострення політичної ситуації в краї: університетські події, виборча кампанія до галицького сейму, вбивство українським студентом М. Січинським намісника Галичини А. Потоцького. Після цих подій краківські слов’янофіли відмовляються від будь-якого діалогу з українцями і визнають, що їхні спроби українсько-польського примирення на культурному ґрунті зазнали краху [10, 403 – 404; 5, 583 – 586]. Статті, які друкуються в “Святі Слов’янському” на українську тематику набирають характеру ворожості, критики і звинувачень. Український національний рух трактується як “сепаратистський”, “козацько-гетьманський”. Він розцінюється як велика загроза для поляків Галичини і слов’янства загалом. Українців звинувачують у загостренні міжетнічного конфлікту. Слов’янський клуб доходить висновку: не поляки мають йти на поступки українцям, а українці мають зменшити свої вимоги. Лише за таких умов можливе українсько-польське примирення в Галичині [7, 745 – 747].

Про радикальну зміну поглядів краківських слов’янофілів в українському питанні свідчить і їхнє трактування етнічного походження українців. У “Святі Слов’янському” з’являються статті, в яких ставиться під сумнів окремішність українського народу. Автори спекулюють термінами “руський” та “русский”, наштотуючи читача на думку, що українці і росіяни – один народ [14, 2 – 3]. Трактування українського народу як частини російського легітимізувало їхнє гасло “зміцнення польськості в Східній Галичині”, яке в останні роки перед Першою світовою війною широко пропагувалося часописом.

З негативною оцінкою українського національного руху на шпальтах не тільки слов’янофільського журналу, а й російських періодичних видань, виступив М. Здзеховський. У російському ліберальному часописі “Московский еженедельник” він звинуватив українців Галичини в “революційно-терористичному націоналізмі”. Голова слов’янофільської організації відверто заявив, що український

національний рух загрожує польському “стану посідання” в Східній Галичині. Слов’янський клуб починає налагоджувати співпрацю з москвофілами, оскільки вбачає в них представників консервативної політичної сили, яка протидіє українському національному рухові [1, 29 – 31].

Отже, упродовж 1901–1914 рр. спостерігається еволюція поглядів Слов’янського клубу на проблему українсько-польського примирення. Якщо на початку своєї діяльності краківські слов’янофіли були позитивно налаштовані щодо українців і вважали, що налагодження культурної і наукової співпраці двох історично пов’язаних слов’янських народів може спричинитися до вирішення міжнародного конфлікту, то з 1908 р., під впливом загострення міжетнічної ситуації в краї, їхні погляди радикально змінюються. Слов’янський клуб виступив категорично проти будь-яких національних і політичних поступок українцям у Галичині. Тому концепція краківських слов’янофілів про культурну співпрацю як підґрунтя для політичного врегулювання міжслов’янських суперечностей на прикладі українсько-польських відносин в Галичині зазнала цілковитого краху. Самі того не помічаючи, діячі Слов’янського клубу відійшли від наукової і культурницької діяльності в українському напрямі і втягнулися у політичну суперечку польського і українського національних рухів, приєднавшись в кінцевому результаті до позицій польських консервативних партій в українському питанні.

I. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Ф. 11 (Барвінська). – Спр. 5321.

II. Arhivum Państwowe w Krakowie [далі – АРКр]. – Sygn. bibl. 5174: Towarzystwo Słowiańskie w Krakowie w latach 1912 i 1913.

III. АРКр. – Zesp.: Dyrekcja Policji. Kraków. – Sygn. 431.

1. Здзеховский М. Поляки и украинофильство // Московский еженедельник. – 1908. № 17. – С. 27 – 40.

2. Лозинський М. З польсько-українських відносин. “Слов’янська політика” – чи “історична Польща”? // Літературно-Науковий Вістник. – 1907. – Т. 37. – С. 462 – 473.

3. Франко І. Русько-польська згода і українсько-польське братання // Літературно-Науковий Вістник. – 1906. – Т. 33. – С. 152 – 166.

4. Czy będzie sąd // Świat Słowiański. – 1907. – Nr. 28. – S. 112 – 136.

5. Co robic wobec Rusinów? // Świat Słowiański. – 1908. – Nr. 42. – S. 577 – 596.

6. Giza A. Neosławizm i Polacy 1906–1910. – Szczecin: Naurowe wydawnictwo uniwersytetu w Szczecinie. – 1984. – 266 s.
7. Grodzicki W. Do rewizji ruskiej // Świat Słowiański. – 1912. – Nr. 95. – S. 745 – 749.
8. Jaroszewicz-Kleindienst B. Towarzystwo Słowiańskie w Krakowie: Zarys działalności // Pamiętnik słowiański. – 1974. – T. 24. – S. 151 – 170.
9. Klub Słowiański w Krakowie // Świat Słowiański. – 1905. – Nr 1. – S. 1 – 18.
10. Koneczny F. Czy można dogodzić Rusinam? // Świat Słowiański. – 1907. – Nr. 36. – S. 407.
11. Koneczny F. Słowianofilstwo bez ustępstw // Świat Słowiański. – 1907. – Nr. 30. – S. 409 – 416.
12. Mokry W. Marian Zdziechowski jako rzecznik porozumienia polsko-ukraińskiego // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1993. – T. 1-2. – S. 71 – 77.
13. Na początku trzeciego rocznika // Świat Słowiański. – 1907. – Nr. 23. – S. 7 – 9.
14. Pomędzy Rusią a Rosją // Świat Słowiański. – 1914. – Nr. 115. – S. 1 – 5.
15. Skoczyński J. Idea ukraińska w oczach Mariana Zdziechowskiego // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1993. – T. 1-2. – S. 67 – 70.
16. Sławęcka E. Literatura i kultura rosyjska w działalności krakowskiego Klubu Słowiańskiego (1901 – 1914) // Slavia orientalis. – 1971. – Nr. 3. – S. 281 – 299.
17. Sokal Z. Marian Zdziechowski i Klub Słowiański // Studia historyczne. – 1987. – Nr. 2. – S. 219 – 239.
18. Trzy posiedzenia Klubu Słowiańskiego // Świat Słowiański. – 1908. – Nr. 37. – S. 45 – 46.

Ирина Мацевко. Польсько-українські відносини в трактовці краківських славянофілів в началі ХХ в. В статті розглянуто позицію Славянського клубу к проблемі українсько-польських взаємодій в Галичині на початку ХХ в. Показано спроби краківських славянофілів встановити культурні та наукові контакти з українськими громадськими колами. Прослідковано еволюцію поглядів членів Клубу в українському питанні від визнання національних вимог українського руху до категоричного заперечення яких-небудь поступок українцям Галичини з боку поляків.

Ключові слова: Славянський клуб, краківські славянофіли, Галичина, польсько-українське примирення.

Iryna Matsevko. Polish-Ukrainian relations in interpretation of Krakow Slavophiles in the XX th century. The attitude of the Slav Club towards Polish-Ukrainian mutual understanding in Galicia at the turn of the

XX th century is analyzed in the article. The main attention is paid to show attempts of Krakow Slavophiles to establish cultural and scholar contacts with Ukrainian intellectual circles. The evolution of Krakow Slavophiles' worldview concerning Ukrainian issue from acknowledgment of national demands of Ukrainian movement to full rejection of any possible concessions for Galician Ukrainian from the Polish side are traced.

Keywords: Slav Club, Krakow Slavophiles, Galicia, Polish-Ukrainian understanding.